

засобів реалізації окреслених заходів можливе лише на рівні комплексного забезпечення охорони клімату як об'єкта екологічного права.

Вказане свідчить про необхідність об'єктивації універсального визначення клімату в правовому регулюванні середовищеохоронного та антропоохоронного блоків еколого-правових відносин, що в сукупності формують предмет правового регулювання впливів діяльності на клімат. Подолання безоб'єктності реально діючих суспільних відносин, поєднаних спільною метою – охороною навколишнього середовища в частині свого невід'ємного компонента – клімату, може бути реалізовано шляхом розробки комплексного правового регулювання як негативної (що охоплює скорочення викидів парникових газів), так і позитивної (енергозбереження, поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, пом'якшення і адаптація до зміни клімату) поведінки суб'єктів екологічних відносин.

У зв'язку з цим, нагальним питанням є доповнення ст. 5 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" № 1264-XII у редакції від 02.12.2010 р. вказівкою на клімат як на самостійний об'єкт еколого-правової охорони. Опосередкована відносинами економічного спрямування, категорія "кліматичний ресурс" не достатньо придатна у сучасних умовах для адекватного відображення екологічної цінності клімату як об'єкта суспільних відносин, що позбавляє коректності застосування терміну "кліматичний ресурс" у правовому забезпеченні охорони клімату.

1. Волеваха М.М., Гойса М.І. Енергетичні ресурси клімату України. – К. – 1967. – 154 с. 2. Волеваха Н.М., Морозов Г.В. Біографія клімата. – Київ: Наукова думка, 1973. – 86 с. 3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2008. – 720 с. 4. Екологічне право України: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів] / за ред. А.П. Гетьман та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – 328 с. 5. Экологическое право: учеб. / Т.С. Бакунина, Г.Е. Быстров, Г.В. Выпханова и др.; отв. Ред. Г.Е. Быстров, Н.Г. Жаворонкова, И.О. Краснова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 656 с. 6. Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебник для вузов. – М.: Юриспруденция, 1999. – 448 с. 7. Клімат України. Монографія / [за заг. ред. В.М. Липінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченка]. – К.: "Видавництво Рав-

ського", 2003. – 343 с. 8. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с. 9. Кузнецова Н.В. Экологическое право: Учебное пособие. – М.: Юриспруденция, 2000. – 168 с. 10. Нерсисян В.С. Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 652 с. 11. Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР: Учебник. – 1984. – М.: Юрид. лит. – 384 с. 12. Про Кліматичну програму України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 28 червня 1997 року № 650 [із змінами від 24.09.99р.] // [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=650-97-%EF> 13. Про затвердження Порядку погодження і видачі дозволів на провадження діяльності, пов'язаної із штучними змінами стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях: Постанова Кабінету Міністрів України N 301: від 13 березня 2002 року [із змінами від 16.06.2004р.] // Урядовий кур'єр від 23.04.2002 – № 77. 14. Про затвердження Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар: Постанова Кабінету Міністрів України: від 21 квітня 2006 року №554 [із змінами від 17.04.2008р.] // Офіційний вісник України від 10.05.2006 – 2006 р., № 17, стор. 62, стаття 1266, код акту 36098/2006. 15. Про альтернативні джерела енергії: Закон України: від 20.02.2003р. № 555-IV [із змінами від 25.09.2008] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 24, ст.155. 16. Про охорону атмосферного повітря: Закон України: від 16 жовтня 1992 року №2707-12 [у ред. від 02.12.2010р.] // Відомості Верховної Ради. – 1992. – №50. – ст. 678. 17. Пучинина Т.Г. Основы экологического права. Учебное пособие. – Красноярск. – 1999. – 139 с. 18. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату: Ратифікована Законом України: від 29 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277. 19. Статут Міжнародного агентства з питань відновлювальної енергії: від 26 січня 1990 року [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 20. Учение В.И. Вернадского о переходе биосферы в ноосферу, его философское и общенаучное значение / Филос. о-во. СССР. Секция глобал. пробл. современности при Президиуме ФО СССР; Отв. ред. Э.В. Гирусов. ч. 1. – М. – 1990. – 236 с. 21. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.Сковороди. Національна академія наук України – К: "Абрис". – 2002. – 742с. 22. Щербань М.І. "Використання кліматичних енергетичних ресурсів на Україні" // Вісник Київського Університету. Випуск 31. Серія Географія. – 1989. – С. 48-50. 23. Щербань М.І. Зміна клімату Землі. В лабораторіях учених [Тематичний цикл "Охорона навколишнього середовища і раціональне використання природних ресурсів"]; Товариство "Знання" Української РСР. – К. – 1978. – 45 с. 24. U.N. Environmental Program. Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC Second Assessment Synthesis of Scientific-Technical Information Relevant to Interpreting Article 2 of the U.N. Framework Convention on Climate Change, 1995 and Summaries for Policymakers of Working Groups I, II, and III of the IPCC 1995. IPCC Secretariat [WMO], Geneva, Switzerland. December 1995. var. pag.

Надійшла до редколегії 30.03.11

Т. Руда, асп.

ДОСТОВІРНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено проблему достовірності засобів доказування у цивільному процесі США та України і проведено порівняльно-правовий аналіз цього питання. Зокрема, детально проаналізовано сутність поняття достовірності, загальні та спеціальні критерії оцінки достовірності доказів. Виявлено позитивний досвід США, який може стати корисним для розвитку українського доказового права та судової практики.

Ключові слова: засоби доказування, достовірність доказів.

В статье исследуется проблема достоверности средств доказывания в гражданском процессе США и Украины и приводится сравнительно-правовой анализ этого вопроса. В частности, детально анализируется сущность доказывания, общие и специальные критерии оценки достоверности доказывания. Освещается позитивный опыт США, который может стать полезным для развития украинского права доказывания и судебной практики.

Ключевые слова: средства доказывания, достоверность доказательств.

The article researches the topic of reliability of evidence in civil procedure of the United States of America and Ukraine and conducts a comparative legal analysis of this issue. In particular, it contains a detailed analysis of the meaning of concept of reliability, of general and special criteria for evaluation of reliability of evidence. It identifies positive experience of the US system, which can prove of use for the development of the Ukrainian evidence law and court practice.

Key words: reliability of evidence, reliability of evidence.

Одним із найважливіших питань процесуальної теорії та судової практики є достовірність засобів доказування. Встановлення достовірності – це основа оцінки доказів, а тому ця проблематика завжди привертала і привертає до себе значну увагу. Більшість українських процесуалістів під достовірністю доказів розуміють відповідність їх дійсності. Такої думки, зокрема, дотримуються С.Я. Фурса, С.В. Щербак та С.В. Васильєв [5,

с. 555; 3, с. 150]. В.М. Кравчук та О.І. Угринюк вважають, що достовірність доказу – це рівень його правдивості, тобто рівень довіри до нього суду [9, с.476].

Встановлення достовірності доказів є необхідною складовою оцінки доказів у кожній цивільній справі. Суд повинен перевірити достовірність кожного доказу і покласти в основу судового рішення лише ті докази, які він визнав достовірними. Тобто, перш ніж робити ви-

сновки про обставини справи, суд розділяє усі досліджені докази на дві групи: достовірні і недостовірні. При цьому у судовому рішенні суд повинен зазначити причини, з яких він взяв до уваги або відхилив той чи інший доказ. Так, відповідно до ч. 4 ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті. Крім того, у п. 3 ч. 1 ст. 215 ЦПК України зазначається, що судові рішення має містити мотиви, з яких суд бере до уваги або відхиляє докази. Таким чином, достовірність доказів (відповідність їх дійсності) є предметом пізнавальної діяльності суду. Це обумовлює особливу складність встановлення достовірності доказів як логічної діяльності судді.

У процесуальній теорії існує думка, що у змагальному цивільному судочинстві достовірність не може бути безумовною, а лише відносною [15, с. 28-30; 16, с.319; 2, с. 802]. Так, П.І. Люблінський вказував на неможливість достовірного встановлення фактів минулого через недосконалість людського пізнання і недостатність матеріалів для пізнання минулих подій. На його думку, можна говорити про моральну достовірність – таку, яка для моральної людини є достатньою для ухвалення певних відповідальних рішень [8, с. 34-36]. Американський юрист У. Бернам, зазначає, що після того, як відбулася подія, якщо лише вона не була записана на відеоплівку, все, на що ми можемо покладатися, це сприйняття цієї події людиною, і лише настільки, наскільки це сприйняття може запам'ятатися людині, і потім може бути повідомлено нею, а після цього відповідне повідомлення буде зрозуміле так, як його намагалися викласти спочатку. Недоліки сприйняття, пам'яті та повідомлення інформації призводять до того, що у справі зазвичай стільки "істин" про подію, скільки свідків. Тому ідея у сфері змагального судочинства полягає не в тому, щоб відшукати "істину", а встановити, яке повідомлене сприйняття події є найбільш правдоподібним викладом [1, с. 220]. З огляду на це, для позначення достовірності у змагальному судочинстві часто використовують термін "ймовірність" ("вірогідність").

У радянські ж часи, в силу дії у судочинстві принципу об'єктивної істини вважалося, що "ймовірності" немає місця у соціалістичному правосудді [7, с. 146; 12, с.3; 14, с. 46]. Щоправда, навіть тоді деякі процесуалісти зазначали, що трапляються ситуації, коли суд зіштовхується з неможливістю достовірного встановлення тих або інших фактів. Тому висловлювалася думка, що у таких випадках суд має встановити наявність або відсутність факту на підставі ймовірності. На думку С.В. Курильова, у цивільному процесі, на відміну від кримінального, сфера застосування ймовірності є ширшою: суд, вирішуючи справу, може засновувати свої судження на ймовірності не лише у випадках неможливості достовірного встановлення тих чи інших фактів, але й у випадку недоцільності такого встановлення з огляду на завдання правосуддя (наприклад, з метою забезпечення процесуальної економії) [6, с. 64-66, 72].

З ухваленням нового ЦПК України законодавець остаточно відмовився від принципу об'єктивної істини у цивільному судочинстві, таким чином нині встановлення істини є достовірним припущенням суду, яке засноване на достатній обґрунтованості доказів.

Термін "ймовірність" у тлумачному словнику визначається як допустимість чогось, зазвичай за певних умов [4, с. 492]. Тобто для того, щоб встановити достовірність певного засобу доказування, необхідно проаналізувати його на предмет відповідності певним

встановленим критеріям. Змагальний цивільний процес передбачає законодавче визначення правил, яким має відповідати достовірність, і, якщо певний доказ не відповідає цим правилам, він буде відхилений судом як недостовірний. Тобто достовірність доказу залежить від вимог, встановлених законом.

Слід зазначити, що критерії достовірності не чітко регламентовані у законодавстві України. Однак, аналізуючи норми ЦПК України можна виділити два основні правила, якими має керуватися суд при оцінці доказів на предмет їх достовірності. По-перше, достовірний доказ має бути отриманий із доброякісного джерела інформації (ст. 63, ч. 2 ст. 64, ч. 2 ст. 185, ч.1 ст. 187, ч. 4 ст. 188, ч. 3 ст. 190 ЦПК України). С.Я. Фурса та С.В. Щербак зазначають, що упевнитися у достовірності доказу, – значить, перевірити: чи правду говорить свідок, чи відповідають дійсності відомості, зазначені у документі, чи відповідає копія оригіналу. Важливим для цього є встановлення джерела, з якого був отриманий такий доказ, обставини в яких він формувався [5, с. 555]. Наприклад, оцінюючи достовірність показань свідка, суд повинен перевірити, чи міг свідок правильно сприймати факти, чи в змозі даний свідок їх запам'ятати, а також чи правдиво він дає про них показання.

Другим критерієм для перевірки достовірності доказу є співставлення його з іншими доказами у справі. Так, у випадку розходження у показань двох свідків суд може допитати їх одночасно (ч. 12 ст. 180 ЦПК України).

На відміну від українського цивільного судочинства, цивільному процесу США притаманна детальна регламентація дій, пов'язаних з процесом встановлення достовірності засобів доказування. Це питання регулюється Федеральними правилами про докази США (далі – ФПД США) [34]. Правила щодо достовірності належать до такої групи доказових правил, які регулюють зміст доказів. До них відносяться: правило про компетентність свідка (достатню поінформованість про подію) та дискредитацію його свідчень ("competence of witness and impeachment"); правило про докази, які засновані на чутках ("hearsay rule"); правило про найкращі докази ("best evidence rule"). Цими нормами встановлені критерії достовірності доказів та визначаються випадки, коли належні докази можуть бути виключені із судового розгляду через те, що вони вважаються недостовірними.

Однією з умов достовірності свідчень свідка в американському цивільному процесі є компетентність свідка, що характеризує його здатність сприймати події, пам'ятати їх і правдиво свідчити у суді. Свідчення свідка, який особисто не обізнаний з питань, про які він свідчить і які є предметом судового розгляду – недостовірні. Відповідно до правила 601 ФПД США свідком може бути кожна особа. Однак свідок може свідчити про певний факт, лише якщо він особисто і безпосередньо сприймав його за допомогою одного зі своїх п'яти сенсорних відчуттів (слуху, дотику, запаху, смаку, зору). Це правило якнайповніше відображає вимогу прецедентного права щодо "найбільш надійних джерел інформації" [35, §10 с. 19]. Подібне положення закріплене у ч. 1 ст. 50 ЦПК України, відповідно до якої свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Тобто, як зазначив М.Й. Штефан, для можливого використання показань свідка у справі встановлені дві умови: правильність сприйняття обставин, що мають значення для справи, і давання про них правильних показань [13, с. 299].

В американському та українському цивільних процесах гарантією достовірності свідчень свідка є його при-

сяга. Відповідно до Правила 603 ФПД США, перед тим як свідчити свідок має присягнути або урочисто пообіцяти, що говоритиме правду. Вважається, що присяга здатна викликати у особи більш відповідальне ставлення до свого обов'язку. В українському цивільному судочинстві суддя також перед допитом приводить свідка до присяги, текст якої підписується свідком (ч. 5-6 ст. 180 ЦПК України). Гарантією достовірності показань свідка є також усвідомлення ним відповідальності, встановленої законом за завідомо неправдиві показання або за відмову давати показання з непередбачених законом підстав (ч. 5 ст. 50 ЦПК України). Достовірність забезпечується й тим, що свідок дає показання усно під час судового розгляду у присутності суду та осіб, які беруть участь у справі. Важливою гарантією достовірності є допит свідка обома сторонами, що дає змогу додатково перевірити правдивість його свідчень.

Слід зазначити, що особливістю американського цивільного судочинства є наявність механізмів дискредитації свідка. На практиці адвокати сторін для спростування достовірності свідчень свідка можуть використовувати п'ять основних методів:

1. *Подання доказів упередженості або особистої заінтересованості свідка у результатах вирішення справи.* Згідно з рішенням Верховного Суду США, є дві основні категорії упередженості. По-перше, – це наявність відносин між свідком і однією зі сторін у справі. Відносини можуть бути як приязними (наприклад, сімейні стосунки, відносини між роботодавцем і працівником, статеві відносини тощо), так і неприязними (наприклад, попередні суперечки, сварки, наявність страху). По-друге, свідченням упередженості є відносини між свідком і предметом спору [33, с. 52]. Наприклад, фінансовий інтерес свідка у результаті вирішенні цього спору, або пов'язаного з ним спору.

В українському цивільному судочинстві перед допитом суд також має з'ясувати стосунки свідка зі сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі; характер їх заінтересованості у справі (ч. 3 ст. 180, ч. 2 ст. 182 ЦПК України). Однак упередженість або заінтересованість не є підставою для того, щоб протилежна сторона могла подати клопотання про відвід такого свідка. Як зазначив в одному із рішень Верховний Суд України, характер особистих взаємовідносин свідків зі сторонами й характер їх заінтересованості у справі повинні бути враховані судом при дослідженні і оцінці показань свідків, однак відхилити їх показання про обставини у справі як докази відповідно до ст. ст. 63, 212 ЦПК України суд може лише за наявності даних, що свідчать про їх невідповідність дійсності, при оцінці їх показань у сукупності з іншими доказами [11].

2. *Подання доказів фізичних або розумових вад свідка, які можуть вплинути на здатність свідка спостерігати, згадувати, пов'язувати між собою події, щодо яких він дає свідчення* [21, с. 1082]. Вадою свідка вважається, наприклад, перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння під час того, коли він спостерігав певну подію. Однак наведення доказів того, що свідок хворий на алкоголізм, є недопустимим для дискредитації його свідчень.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 51 ЦПК України свідками не можуть бути недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання. Тобто, якщо у суду будуть докази, які підтвер-

джують відповідні обставини, суд повинен відмовити особі у клопотанні про допит такого свідка.

3. *Подання доказів недобросовісного характеру свідка.* Достовірність свідчень свідка може бути спростована: доказами, які свідчать про те, що свідок був засуджений за злочин, який карається позбавленням волі на строк більше 1 року, або за злочин, який пов'язаний з нечесною поведінкою (наприклад, шахрайство), незалежно від міри покарання (крім випадків зняття обвинувачення, виправдання особи, а також якщо з моменту обвинувачення свідка у вчиненні злочину або його ув'язнення минуло більше 10 років); доказами недобросовісної репутації, які вказують на те, що свідок схильний до брехні (Правило 609 ФПД США).

4. *Подання доказів, які свідчать про суперечності у свідченнях різних свідків щодо певної обставини.* У США відповідне правило вироблене судовою практикою [19, с. 1034; 23, с. 1133; 24, с. 1249]. У цивільному судочинстві України у разі виникнення сумніву у достовірності певного доказу суд також повинен порівняти його з іншими наявними у справі доказами, які свідчать про ту ж саму обставину. Виявлення суперечностей між різними доказами свідчить про недостовірність одного з них. Проте слід мати на увазі, що між двома доказами може не бути розбіжностей не лише тому, що вони обидва відповідають дійсності (є достовірними), але й внаслідок інших причин. Наприклад, свідки можуть домовитися давати однаково неправдиві свідчення, різні письмові докази можуть бути сфальсифіковані.

5. *Подання доказів, які свідчать про наявність розбіжностей у свідченнях одного й того ж свідка щодо певної обставини.* Йдеться про випадки, коли усні свідчення свідка у судовому засіданні суперечать письмовим свідченням свідка, які він дав на етапі до судового розгляду. При цьому, довести розбіжності у показаннях свідка можна лише через подання дослівної стенограми свідчень. Будь-які узагальнення слів свідка, які подаються стороною є неналежними і не допустимими [26, с. 29].

За загальним правилом, показання свідка можуть бути дискредитовані будь-якою стороною, навіть тією, яка його викликала (Правило 607 ФПД США). Однак деякі суди забороняють підривати довіру до власного свідка [27, с. 289]. У разі використання методів дискредитації свідка дозволяється подання доказів, спрямованих на його реабілітацію. Так, якщо правдивість характеру особи-свідка була піддана сумніву, допускається подання доказів, які свідчать про його схильність говорити правду. Крім того, під час допиту може використовуватися "метод посилення" достовірності, – наприклад, звернення до свідка, який є медиком, – "лікар"; звернення до свідка, який є вченим, – "професор". Слід зазначити, що методи дискредитації та реабілітації свідчень свідка можуть бути використані у ході перехресного допиту цього свідка або під час допиту інших свідків.

В американському судочинстві правило про компетентність свідка передбачає виключення з процесу доказів, заснованих на судженні особи про факт. Свідок не може свідчити про певний факт, якщо лише вважає, що він мав місце, адже висновки про факт повинен робити суд, а не свідок. Щоправда, це правило передбачає деякі винятки. Зокрема, відповідно до Правила 701 ФПД США, судження або висновки свідка є допустимими, якщо вони відображають сприйняття свідком певних подій або дають змогу чіткіше зрозуміти зміст свідчень свідка та сприяють встановленню факту. Наприклад, якщо у справі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок ДТП, свідок-очевидець говорить, що автомо-

біль відповідача рухався, а не стояв, то таке свідчення є допустимим, оскільки виражає безпосереднє сприйняття свідком обставини. Однак, якщо свідок говорить, що автомобіль відповідача рухався зі швидкістю 100 км/год., це розцінюється як недопустиме судження свідка, оскільки його висновок про швидкість заснований на враженнях, які не можуть бути точними. Крім того, від суджень звичайних свідків слід відрізнити висновки та судження експертів – осіб, які мають спеціальні знання або досвід (Правило 702 ФПД США).

Оскільки свідок повинен бути особисто обізнаний щодо обставин, про які він свідчить, ФПД США встановлюють правило, яким забороняється використання у суді свідчень, заснованих на чутках ("hearsay testimony"). У звичайній розмовній мові слово "чутки", як правило, використовують для того, щоб описати твердження, про які особа чула, але не знає, чи вони є правдивими. У доказовому праві під "чутками" розуміють свідчення, засновані на твердженні, висловленому іншою особою поза судовим процесом, які наводяться з метою доведення правдивості змісту цього твердження (Правило 801 (с) ФПД США). Твердження може бути висловлене будь-якою особою як під присягою, так і без неї; у письмовій або усній формі; за допомогою знаків чи жестів.

Якщо особа особисто не обізнана з певною обставиною, а вона відома їй зі слів інших осіб, то такі свідчення, з огляду на ненадійність джерела, вважаються недостовірними, а тому не допускаються до судового розгляду. Наприклад, якщо 1 січня 2011 року громадянин А подзвонив по телефону громадянину Б, який знаходився в м. Вашингтон та повідомив, що у м. Нью-Йорк випав сніг, то доказом, заснованим на чутках, буде свідчення громадянина Б про те, що 1 січня 2011 року у Нью-Йорку випав сніг, а отже, він буде недопустимим.

Однак, не варто плутати свідчення, засновані на чутках, зі свідченням щодо фактів, які свідок чув насправді (Правило 801 (d) ФПД США). Якщо особа, яка викликана як свідок, у судовому засіданні наводить твердження іншої особи не маючи на меті довести правдивість змісту того, що вона чула, то такий доказ не є свідченням, заснованим на чутках. Наприклад, допустимими є свідчення громадянина Б, про те, що громадянин А подзвонив йому по телефону 1 січня 2010 року і сказав, що у Нью-Йорку випав сніг.

У вітчизняній науковій літературі поняття свідчень, які засновані на чутках, співвідносять з опосередкованим сприйняттям свідком певних фактів, при якому свідок дізнається про них з повідомлень інших осіб, тому створюються умови для неправильного їх сприйняття [13, с. 299]. Відповідно до ст. 63 ЦПК України показання свідка мають доказову силу, лише якщо він може назвати джерело своєї обізнаності щодо певної обставини. Адже значення джерела обізнаності є важливим для суду, щоб визначитися, наскільки можна довіряти таким показанням, та, за можливості, перевірити їх. Якщо свідок не може вказати на те, звідки йому стало відомо про обставину, то суд не може брати до уваги такі свідчення і посилається на них при обґрунтуванні рішення. На думку В.М. Кравчука та О.І. Угриновської, в українському цивільному судочинстві показання з чужих слів є недопустимими, а обставини, про які свідок дає показання, мають бути відомі йому особисто [9, с. 186].

Для встановлення достовірності письмових документів, електронних записів (аудіо чи відео) і фотокарток у США діє правило про "найкращі докази". В силу дії цього правила для доведення змісту документу, запису або фотокартки вимагається подання їх оригіналів. Згідно з

Правилом 1001 ФПД США, оригіналом є власне сам письмовий документ або запис, а також будь-який його аналог, котрому надано таку саму силу особою, яка його виготовила або видала. Щодо фотокартки, – то її оригіналом визнається негатив або його будь-який друкований відбиток. Якщо дані зберігаються у комп'ютері або іншому аналогічному пристрої, то оригіналом є будь-який друкований матеріал (що може бути прочитаний), який точно відображає ці дані.

Як вже зазначалося, за загальним правилом, сторона, яка намагається послатися або покластися на зміст документа, має надати первинні докази його змісту (тобто оригінал). Наприклад, у справі про порушення авторського права на фотографічний твір, необхідно надати оригінал фотокартки. Необхідність подання оригіналу, а не копії документа обґрунтовується тим, що під час копіювання можливе зафарбовування якихось частин документа або літер, що призводить до неточностей. Водночас найменші помилки у документі можуть мати важливі правові наслідки, – наприклад, якщо пред'являється заповіт або контракт [25, с. 1319]. Крім того, подання оригіналу документа дає можливість зменшити ймовірність шахрайства, підробки документів.

Відповідно до загального правила ч. 2 ст. 64 ЦПК України письмові докази також повинні подаватися в оригіналі. Однак сторони можуть подавати й копії документів. При оцінці письмових доказів суд має перевірити їх справжність. Так, на стадії судового розгляду суд може перевірити відповідність змісту копії поданого документу оригіналу. Відповідно до ч. 2 ст. 64 ЦПК України суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, має право вимагати подання оригіналу документу для того, щоб переконатися у справжності копії.

Суд може виключити певний письмовий доказ, а також аудіо- або відеозапис, якщо особа, яка бере участь у справі вважає, що поданий документ або запис є фальшивим і звернеться до суду з відповідним клопотанням (ч. 2 ст. 185, ч. 4 ст. 188 ЦПК України). Для вирішення зазначеного питання суд має право визначити необхідні заходи з метою перевірки фальшивості документа або усунення сумніву у його достовірності (справжності), зокрема, щодо письмового документу – вистребувати інформацію з цього питання в особи, за іменем якої видано цей документ, тощо. Якщо перевірити достовірність (справжність) документа без спеціальних знань неможливо, то суд може призначити відповідну експертизу [10, п. 28]. Суд також може залучити спеціаліста або призначити експертизу для перевірки достовірності аудіо- або відеозапису, щодо яких було подано заяву про фальшивість. Однак всі ці заходи можуть вживатися лише, якщо сторона заявила про фальшивість певного документу. У ЦПК України не закріплено право суду за власною ініціативою перевіряти фальшивість доказу. Якщо особа, яка бере участь у справі, не заявила клопотання про фальшивість певного документа, аудіо- або відеозапису, але надала відповідні докази, що спростовують значення відомостей, що містить оспорюваний документ або запис, такі докази можуть бути підставою відхилення його судом при ухваленні рішення.

На відміну від ЦПК України, ФПД США містять чітке визначення копії – це еквівалент оригіналу, виготовлений з тієї ж матриці або через механічний, електронний перезапис, фотографування, включаючи збільшення/зменшення, хімічне відтворення або іншу технологію, яка точно відтворює оригінал (Правило 1001(4) ФПД США). Положення щодо допустимості копії документу у тому ж обсязі, що й оригіналу, закріплене у

правилі 1003 ФПД США, відповідно до якого копія є допустимою, крім випадків, коли виникає питання щодо справжності (автентичності) оригіналу, або якщо подання копії порушуватиме принцип справедливості (тобто, якщо за певних обставин доцільніше допустити подання оригіналу, а не копії). Наприклад, забороняється подання копії документа, якщо його оригінал через певне пошкодження неможливо прочитати [30, с. 1166; 31, с. 1545]. В таких випадках зміст документа можна довести іншими доказами. Несправедливим буде допустити неповну копію оригіналу документа, якщо вилучена частина є найважливішою [32, с. 1391].

Крім того, згідно з Правилем 1004 ФПД США, подання оригіналів не вимагається, якщо існують обґрунтовані причини неможливості їх надання. Так, допустимим є подання інших доказів змісту письмового документа, якщо:

1) оригінали були втрачені або знищені, крім випадків, умисного знищення їх стороною, яка подає до суду копію. При цьому питання про наявність або відсутність недобросовісної поведінки з оригіналом вирішуватиме суддя, але, як правило, звичайна необережність не вважається недобросовісною [25, с. 1319];

2) оригінал неможливо отримати жодним законним шляхом;

3) оригіналом розпоряджається протилежна сторона у справі і вона відмовилася надати його;

4) оригінал прямо не стосується предмету судового розгляду, або має опосередковане значення. Наприклад, не потрібно подавати оригінал газети для доведення вартості публікації рекламного оголошення [17, с. 598].

У зазначених випадках сторона може подати будь-який інший доказ, яким можна довести зміст оригіналу, адже ФПД США не містять вказівок щодо того, якому засобу доказування віддається перевага. Наприклад, якщо оригінал документа вважається втраченим, то доказом його змісту може бути як копія втраченого оригіналу, так і свідчення свідка щодо його змісту. У кожній конкретній справі адвокат сторони обиратиме такий засіб доказування, який буде найбільш переконливим для суду.

Для доведення змісту письмового матеріалу, аудіо- чи відеозапису, або фотокартки подання оригіналу не вимагається, якщо сторона, проти якої подається відповідний доказ, визнає його зміст. Це може бути або письмове визнання, або усні чи письмові свідчення під присягою.

ФПД США передбачений спеціальний порядок пред'явлення суду документів публічного характеру (офіційних записів чи документів, складених відповідно до встановленої форми). Оскільки вилучення оригіналів офіційних документів на час судового розгляду певної справи може створити незручності для державного органу, в якому вони зберігаються, та громадськості, зміст цих документів може бути підтверджений завіреною належним чином копією або свідченнями свідка, який був присутній при складанні документа, про те, що копія цілком відповідає оригіналу.

Певні винятки передбачені також для представлення змісту об'ємних документів (зведених у томи матеріалів, записів, фотокарток) [18, с. 339]. Повноцінне дослідження у суді об'ємних документів загрожуватиме невинуватеною затримкою розгляду та вирішення справи, тому дозволяється представлення змісту цих документів у формі узагальнення, яке може бути зроблено у вигляді витягу, таблиці, схеми тощо. Узагальнення має добре представляти зміст оригіналу і бути взятим безпосередньо з оригіналу [29, с. 257]. При цьо-

му, узагальнення недопустиме, якщо воно містить інформацію, яка відсутня у оригіналі [28, с. 403], а також якщо недопустимим є сам оригінал. Учасники процесу мають право у будь-який зручний час знайомитися з оригіналом та його копіями, робити з них фотокопії.

Передумовою визначення достовірності письмових та речових доказів в американському судочинстві є також їх автентифікація – процес, за допомогою якого доводиться істинність цих доказів (Правило 901 (а) ФПД США). Існує два способи автентифікації: свідчення свідка щодо ланцюга законних володінь доказом та висновок експерта щодо справжності доказу. Перший спосіб має на меті довести схоронність доказу на усіх етапах. Тобто свідок повинен переконати суд у незмінності змісту доказу, починаючи від його отримання, володіння, розпорядження, передачі, закінчуючи судовим розглядом. Другий спосіб – автентифікація доказу за допомогою експертного висновку – полягає у встановленні експертом справжності відповідного документа або речового доказу.

Правило 901 (b) ФПД США закріплює деякі способи автентифікації конкретних видів доказів. Зокрема, порядок автентифікації офіційних документів, старовинних документів та збірників даних, рукописів, ідентифікації голосу, телефонних розмов тощо.

Крім того, деякі види письмових доказів, за загальним правилом, самоавтентифікуються – тобто не потребують додаткових доказів для доведення їх справжності. До цих доказів відносяться внутрішньодержавні документи, засвідчені копії документів публічного характеру, офіційні документи іноземних держав, офіційні публікації державних органів, газети та інші періодичні друковані видання, комерційні знаки та їх аналоги, комерційні та пов'язані з ними документи, сертифіковані документи, а також документи, автентичність яких встановлена актом Конгресу (Правило 902 ФПД США).

Якщо особа хоче подати документ, який самостійно засвідчує свою справжність, вона не повинна додатково підтверджувати його достовірність. Наприклад, громадянин А подає позов проти Б – компанії, яка виготовляє молотки з вимогою відшкодувати шкоду, завдану його здоров'ю. Позивач заявляє, що під час використання молоток розколовся навпіл та поранив йому руку. У якості доказу позивач хоче надати цей молоток, на якому є логотип виробника. Оскільки відповідно до правила 902(7) ФПД США логотипи, торгові марки або позначення на продукції, які вказують на походження, належать до категорії предметів, які самоавтентифікуються, то позивач не повинен наводити докази, що цей молоток дійсно вироблений компанією Б. Водночас відповідач має право оспорити автентичність цього доказу: довести, що молоток, яким користувався позивач, є підробкою, імітацією товару компанії Б. Таким чином, самоавтентифікація перекладає початковий тягар доказування автентичності чи неавтентичності доказу зі сторони, яка його подає, на її опонента. Однак це не значить, що у такому випадку позивач взагалі не повинен нічого доводити. На позивачі лежить тягар доказування того, що він користувався саме цим молотком і що він розколовся саме під час його використання.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що основною метою доказових правил є досягнення якомога більшої точності у встановленні фактів через дослідження надійних (достовірних) доказів та відхилення доказів, які мають недостатню доказову силу і є недостовірними. У будь-якому судовому процесі (чи вітчизняному, чи зарубіжному) суддя може зіштовхнутися з

суперечливими доказами, які наводяться для доведення однієї й тієї ж обставини. За таких умов суддя за допомогою логічного мислення повинен вирішувати яким доказам надати перевагу.

З цією метою у процесуальних нормах США та України закріплені правила, що допомагають судді визначити достовірність доказів. Однак на відміну від американського цивільного процесу, якому властива детальна регламентація як загальних, так і спеціальних аспектів достовірності, українське цивільне процесуальне право містить суто загальні приписи щодо достовірності доказів. Так, ч. 3 ст. 212 ЦПК України передбачила, що суд має оцінювати докази на предмет їх достовірності, однак кодекс не містить жодних роз'яснень щодо того, чим достовірний доказ відрізняється від недостовірності; який порядок визнання доказу недостовірним.

Аналіз норм ЦПК України дає можливість знайти окремі загальні правила щодо оцінки достовірності засобів доказування, але відповідні положення розпорошені по всьому кодексу, що на практиці створює проблеми у розумінні та з'ясуванні достовірності доказів. Як наслідок – неправильне вирішення справи, неоднакова судова практика в аналогічних категоріях справ. Таким чином, необхідно закріпити у ЦПК України більш детальні вимоги, яким повинен відповідати кожен засіб доказування для того, щоб він міг бути визнаний судом достовірним.

Для подальшого розвитку української процесуальної теорії та судової практики корисно також розглянути можливість урахування положень американського законодавства щодо "правила про найкращі докази". Зокрема, щодо чіткого визначення оригіналу і копії документа; детального врегулювання випадків, у яких подання оригіналів не вимагається, а коли, навпаки, необхідно пред'являти лише оригінал.

1. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск. – М.: "Новая юстиция", 2006. – 1216 с. 2. Боннер А.Т. Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – 992 с. 3. Васильев С.В. Цивильний процес: Навчальний посібник. – Х.: ТОВ "Одісей", 2008. – 480 с. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 684 с. 5. Коментар до ЦПК Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / Заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавель Фурса С.Я.: КНТ, 2006. – Т. 1, 912 с. 6. Курылёв С.В. О достоверности и вероятности в правосудии // Изв. вузов. Правоведение. № 1. Ленинград: Изд. Ленинградского университета, 1968. – С. 63-74. 7. Лилуашвили Т. А. О доказывании предполагаемых фактов в советском гражданском процессе. Советское государство и право, 1962, № 12. – С. 146 – 147. 8. Люблинский П. И.. Введение к книге Д. Стифена "Очерк доказательственного права". Санкт-Петербург: Сенатская типография. — 1910. – 148 с. 9. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х.: Фактор, 2010. – 786 с. 10. Постановою Пленуму Верховного Суду України "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції" № 2 від 12 травня 2009 року. 11. Ухвала Верховного Суду України № 2312136 у справі про захист прав споживача № 6-6046св08 від 27 серпня 2008 року // Єдиний державний реєстр судових рішень України // www.reyestr.court.gov.ua. 12. Шифман М. Л. Основные вопросы теории советского доказательственного права. М.: Изд. Московского ун-та, 1956, – 40 с. 13. Штефан М.И. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005 – 624 с. 14. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс. М.: Госюриздат, 1956. – 438 с. 15. Юридические основания достоверности доказательств / Составил Н.А. Терновский / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2011. – 224 с. 16. Charles Szladits. Guide

to Foreign Legal Materials: French, German, Swiss. Published for the Parker School of Foreign and Comparative Law, Columbia University, by Oceana Publications. – New York: Oceana Publications Inc. N.Y.; Sweet & Maxwell, Ltd., London, 1959. – Vol.1. – 599 P. 17. Decision of the Supreme Court of Arkansas in the case of Foster-Holcomb Investment Company versus Little Rock Publishing Company, January 23, 1922 // South Western Reporter, Vol. 236, Pages 597-599 (Рішення Верховного суду штату Арканзас у справі Foster-Holcomb Investment Company versus Little Rock Publishing Company). 18. Decision of the United States Court of Appeals (Eighth Circuit) in the case of United States versus Possick, June 15, 1988 // Federal Reporter Second, Vol. 849, Pages 332-341 (Рішення Апеляційного суду США (Восьмий регіональний округ) у справі United States versus Possick). 19. Decision of the United States Court of Appeals (Fifth Circuit) in the case of United States versus Lopez, December 8, 1992 // Federal Reporter Second, Vol. 979, Pages 1024-1037 (Рішення Апеляційного суду США (П'ятий регіональний округ) у справі United States versus Lopez). 20. Decision of the United States Court of Appeals (Fifth Circuit) in the case of United States versus Duffy, January 31, 1972 // Federal Reporter Second, Vol. 454, Pages 809-813 (Рішення Апеляційного суду США (П'ятий регіональний округ) у справі United States versus Duffy). 21. Decision of the United States Court of Appeals (First Circuit) in the case of United States versus Ciocca, February 24, 1997 // Federal Reporter Third, Vol. 106, Pages 1079-1085 (Рішення Апеляційного суду США (Перший регіональний округ) у справі United States versus Ciocca). 22. Decision of the United States Court of Appeals (First Circuit) in the case of United States versus Sorrentino, January 31, 1984 // Federal Reporter Second, Vol. 726, Pages 876-889 (Рішення Апеляційного суду США (Перший регіональний округ) у справі United States versus Sorrentino). 23. Decision of the United States Court of Appeals (Ninth Circuit) in the case of United States versus Castillo, June 29, 1999 // Federal Reporter Third, Vol. 181, Pages 1129-1135 (Рішення Апеляційного суду США (Дев'ятий регіональний округ) у справі United States versus Castillo). 24. Decision of the United States Court of Appeals (Ninth Circuit) in the case of United States versus Chu, September 21, 1993 // Federal Reporter Third, Vol. 5, Pages 1244-1251 (Рішення Апеляційного суду США (Дев'ятий регіональний округ) у справі United States versus Chu). 25. Decision of the United States Court of Appeals (Ninth Circuit) in the case of Seiler versus Lucasfilm, Ltd., August 26, 1986 // Federal Reporter Second, Vol. 808, Pages 1316-1322 (Рішення Апеляційного суду США (Дев'ятий регіональний округ) у справі Seiler versus Lucasfilm, Ltd.). 26. Decision of the United States Court of Appeals (Second Circuit) in the case of United States versus Almonte, February 4, 1992 // Federal Reporter Second, Vol. 956, Pages 27-30 (Рішення Апеляційного суду США (Другий регіональний округ) у справі United States versus Almonte). 27. Decision of the United States Court of Appeals (Second Circuit) in the case of Klein versus Harris, December 15, 1981 // Federal Reporter Second, Vol. 667, Pages 274-297 (Рішення Апеляційного суду США (Другий регіональний округ) у справі Klein versus Harris). 28. Decision of the United States Court of Appeals (Seventh Circuit) in the case of Needham versus White Laboratories, Inc., January 27, 1981 // Federal Reporter Second, Vol. 639, Pages 394-404 (Рішення Апеляційного суду США (Сьомий регіональний округ) у справі Needham versus White Laboratories, Inc.). 29. Decision of the United States Court of Appeals (Sixth Circuit) in the case of Gomez versus Great Lakes Steel Division of the National Steel Corporation, October 10, 1986 // Federal Reporter Second, Vol. 803, Pages 250-258 (Рішення Апеляційного суду США (Шостий регіональний округ) у справі Gomez versus Great Lakes Steel Division of the National Steel Corporation). 30. Decision of the United States Court of Appeals (Tenth Circuit) in the case of Lozano versus Ashcroft, July 10, 2001 // Federal Reporter Third, Vol. 258, Pages 1160-1167 (Рішення Апеляційного суду США (Десятий регіональний округ) у справі Lozano versus Ashcroft). 31. Decision of the United States Court of Appeals (Tenth Circuit) in the case of United States versus Haddock, February 14, 1992 // Federal Reporter Second, Vol. 956, Pages 1534-1555 (Рішення Апеляційного суду США (Десятий регіональний округ) у справі United States versus Haddock). 32. Decision of the United States Court of Appeals (Tenth Circuit) in the case of Amoco Production Company versus United States, April 21, 1981 // Federal Reporter Second, Vol. 619, Pages 1383-1392 (Рішення Апеляційного суду США (Десятий регіональний округ) у справі Amoco Production Company versus United States). 33. Decision of the United States Supreme Court in the case of United States versus Abel, December 10, 1984 // United States Reporter, Vol. 469, Pages 45-56 (Рішення Верховного Суду США у справі United States versus Abel). 34. Federal Rules of Evidence (Enacted by Public Law No. 93-595, January 2, 1975; with amendments as of December 2010) // <http://judiciary.house.gov/hearings/printers/111th/evid2010.pdf>. 35. McCormick on Evidence: In 2 Vol.: Vol. 1 / Ed. By K.S. Broun. – St. Paul, MN: Thomson/West, 2006. – Sixth Edition. – 990 P.

Надійшла до редакції 30.03.11